

NINO NIKOLOV

Feledhetetlen arcok, feledhetetlen napok

Részletek Nino Nikolov *Megszeretned Magyarországot* című esszéjéből

Adósnak érzem magam azzal, hogy próbáljam megmagyarázni Magyarország iránti érdeklődésemet. Nem minden bolgár író ül neki, hogy könyvet írjon erről az országról. Ha én hozzáfogtam, az ott átélt élményeknek köszönhető. Budapesten végeztem az egyetemet, esztétikából és a XX. századi magyar irodalomból szereztem szakképesítést. Majd a magyar költészet műfordítójaként gyakran látogattam az országot, amelynek minden mással együtt ifjúságom elragadó emlékeiért is köszönettel tartozom.

Budán a Ménesi út 11. szám alatti diákothonon, ahogy a magyarok nevezik, *Eötvös Kollégium* számomra a múltnak olyan fejezete, amelyhez mindig kellemes visszalapoznom.

A század közepén, 1950. október 17-ikén léptem be a napsütötte Kollégiumba, és 11 magyar fiúval kerültem egy szobába. Csak két szót ismertem: *Magyar posta*. Az egyik érthető volt, a posta bolgárul is posta. A „magyar” viszont titokzatosan és talányosan hangzott, s még mindig válasz nélkül, felszította ifjú képzeletemet. Tizenhetedik évemet tapostam, azt hittem, hogy Hungáriába érkezem, de hogy ez egyben Magyarország is, nem sejtettem. Mint ahogy azt sem, hogy csak ritkán bőkezű sorsom szerencsés lehetőséget nyújtott számomra közletről keresnem a választ a korábbi talányra. Először ezt a filatelista fejtette meg bennem. A felfedezés egyértelműen igaz volt, amint megmondták annakidején, de ezzel a szó elvesztette rejtélyességét, háttérbe szorították a bélyegeket. Amint eszmélni kezdett bennem a filológus, majd a szerző és a versek fordítója, évtizedeken keresztül folytatódott bennem a se nem egyértelmű, se nem egészen igaz válaszok keresése, ám a talány talány maradt, miután még ma is izgat, úgyszólván fél évszázad múltán.

De térjünk vissza a kezdetekhez, az mindig ingerlőbb.

Az én 11 magyarom szívélyesen és természetesen fogadott, közülük néhányan a frontról és hadifogságból tértek haza, beszéltek németül, gagyogtak oroszul, szlovákul, szerbül. Én tizenkettediknek érkeztem, de nem olyan fogadtatásban részesültem, mint az *utolsó vacsora* tizenkettedik apostola. Felsorakoznak emlékezetemben a feledhetetlen arcok, hangok, a szegényes diákasztalok és a gazdag éjszakai beszélgetések, a zajos futballmeccsek az udvaron, az érzelmes szombati bálók, a holdfényes csend

a parkban és a napfényes nyugalom az elképesztően gazdag második emeleti könyvtárban, ahol figyelemmel kísérhettem még a bolgár irodalmi újságokat és folyóiratokat is. Az Eötvös Kollégium nagyszerű könyvtára volt ez, ahonnan évtizedeken át kirajzottak a magyar szellemi élet kiválóságai. Amint később megtudtam barátom, Fodor András könyveiből és a beszélgetéseink során, az az esztendő már válságos volt az Eötvös Kollégiumra nézve is, ám ez nem keserítette meg akkor egy későn érkezett fiú korai élményeit, amilyen voltam. Csak most szomorodom el, amikor teljesebben látom a dolgokat, megáldottan az idő nagyon is épülésre szolgáló távlataitól. Nagyon sokat tanultam nem csupán ragyogó elméjű professzoraimtól, de 11 magyar barátomtól is, akiknek a száma később 111, majd még később 1111 lett, s ez az apostoli szám egyre folytatódik életemben, a hungarológus életében is, olykor átalakulva hol a megosztottság kettesévé, hol a harmónia hármasává, hol a kereszt négyesévé, amit mi is hordozunk, Krisztus után születettek. Miféle szavakat meg nem tanultam, melyek nincsenek benne első magyar tanárom, dr. Bödey József nagyszerű bolgár–magyar szótárában sem. A tudás egy nép számára éppen a nyelvében van – mondogatta professzorom, Pais Dezső. Az én kíváncsiságom pedig a magyarok iránt csillapíthatatlan volt és maradt. Nos, a legfontosabb, hogy éppen a Ménesi út 11-ben, a kollégiumban szoktam meg, hogy magyarok között éljek, együtt sok magyarral, és ha később, amint állítják, jó igazgatója voltam a Bolgár Kulturális Intézetnek Magyarországon, az valószínűleg az első diákszobának is köszönhető, a tizenegy feledhetetlen fiúnak, akiket az ellentmondásos évtizedekben úgy emlegetnek, mint költők, prózaírók, kritikusok, tudósok és a társadalmi élet szervezői. Bármilyen bonyolult – ha gyötrőek is az esztendők az életben – az arcok, a hangok megmaradnak.

A kollégiumi élet általában vidám és kollektív jellegű volt. Lent a klubban állt egy zongora, az asztalokon sakk-készletek, ott folytak a szombat esti táncmulatságok is, a legfelső emeleten pedig a nagy olvasóterem – éjjel az egyetlen kivilágított helyiség. Csakhogy nehéz volt benne helyet találni: a diákság fele csak éjfél után ment aludni. Az akkori fiatal költőket, köztük Simon Istvánt, és a fiatal kritikusokat, többek között Czine Mihályt, rendszerint ebben az olvasóteremben lepte meg a hajnal, mintha már ekkor tudatában lettek volna a szerepnek, amely rájuk várt a jelenkori magyar irodalomban.

Későbbi szobánkban négyen laktunk: Keserű Bálint, Gábor István, a finn Joko Kumlander és én. Bálint megszökött a szüleitől, ritkán beszélt róluk, de ha szóba kerültek, nézeteiket elavultnak és maradinak nevezte. Jelenleg a középkori magyar irodalomtörténet professzora a szegedi egyetemen.

Joko csendes fiú volt, mint a finnek általában. Csupán az italtól lett igen vidám, bár ritkán ivott. A történelem és a filozófia izgatta, ezeket piros és kék ceruzával a kezében tanulta. Pirossal aláhúzta, amit jóváhagyott és késsel, amivel nem tudott egyetérteni. De mindent aláhúzott, még akkor is, amikor az ágyban olvasott. Sok év múlva Helsinkiben kerestem a címét a telefonkönyvben, sajnos, nem sikerült megtalálnom. Szerettem volna megköszönni neki, hogy felkeltette érdeklődésemet nemzeti eposzuk, a Kalevala iránt, amelynek negyedszázadig szenteltem erőfeszitésem. Hogyan is feltételezhettem volna Joko az első véletlen beszélgetésünk után, hogy éppen ő, az a szerény ember, aki egy pohár vizet se mert volna kérni tőlem, a leghosszabb és legnehezebb irodalmi feladatot fogja rám róni!

Gábor Istvánnal bonyolultabb volt kapcsolatom. Ő vállalta azt a megbízatást, hogy segítsen nekem, a külföldinek, és így egyetlen alkalmat sem szalasztott el engem figyelmeztetni, hogy csak az időmet pocsékolom, ha sakkozom, ha kalimpálok a zongorán, vagy meddő vitákat folytatok az éjszakai folyosón. A tanév végére ez olyan eredményt hozott, hogy kitűnő tanulóként tértem haza Szófiába, ahol viszont megtudtam az akkori Kulturális Minisztérium illetékes osztályán: az előkészítő első évben nem kellett volna vizsgáznom a tantárgyakból, csupán a nyelvet tanulnom. Az első tanévet meg kellett ismételni, de a már letett vizsgák nyugalmat biztosítottak számomra sok egyéb könyv olvasására, és időt az első költői kísérletekhez. Később, amikor megjelent első verseskötetem, szükségét éreztem elküldeni egy példányát Istvánnak, mint bűnrészesnek – hiszen ő nem hagyott békét, hogy tegyem le a vizsgákat a legelső évben. Most újságíróként dolgozik Budapest egyik központi lapjánál, járt néhányszor nálunk Bulgáriában, és tucatnyi cikket írt gazdasági életünkről, kultúránkról.

Nagyon sokat köszönhetek második „szabad” esztendőmnek. Részben a könyvekből, de személyesen is megismerkedtem a magyar költészettel és költőkkel, összebarátkoztam Juhász Ferencsel és Csoóri Sándorral, akik éppen ebben az időben váltak ismertté. Új ismeretségeknek örvendhettem, amelyek között sajátos helyet foglalt el Szabó Pál és Veres Péter, a nagy prózaírók, akik már ekkor élő klasszikusoknak számítottak. Széles körű népszerűségük, és irántam, a bolgár egyetemista iránti figyelmes magatartásuk nagy hatással volt rám, addig ismeretlen érzéssel töltött el saját jelentőségemet illetően. Tizennyolc éves voltam, még nagyon friss fogékonysággal. Látogatni kezdtem az írók klubját, műfordítással kísérleteztem. Ekkor jött az a két felfedezés, ami mindent megváltoztatott, s engem, a közlékeny, barátkozó embert teljes két esztendőn át magányos, zárkózott emberré tett.

Az első: az orosz nyelvű könyvtár, alig százméternyire az Írók Klubjától. A második: amint hallottam valakitől, még a háború előtt létesített régi Bolgár Intézet könyvtára, nem messze az egyetemtől, egy Kossuth utcai épületben, amelynek átjárója az egykori Párizsi udvar.

Egy nagyon öreg portás fogadott, akitől a kulcsot kellett kérnem. Mély meghajlással üdvözölt és jelentőségteljesen így szólt: „Várnia kell egy kicsit, kedves uram! Mióta nem jártak itt bolgárok! Azt a kulcsot évek óta nem kérte már senki!” Felkísért a liften a legfelső emeletre, és magamra hagyott. Kézzel kellett szétszaggatnom a pókhálók erdejét, hogy egy-egy lépést haladjak előre. A könyvek szerencsére csupán porosak voltak, de érintetlenek a könyvszekrények üvegei mögött. Itt kezdődött komolyabb ismerkedésem a bolgár irodalommal. Így történt, hogy „szabad” évemben nagyon is elfoglalttá váltam. Egyidejűleg három irodalom tárult fel előttem: a bolgár, a magyar és az orosz. Én pedig valóban telhetetlen lettem, mert ilyen könyvek otthon nem kerültek a kezem ügyébe. Egyetem helyett rohantam a mindenki által elfelejtett Bolgár Intézetbe, a portás ideadta a kulcsot, felsiettem, és leültem az íróasztalhoz, ahol talán öt, de lehet, hogy sokkal több éve nem ült már senki. Ebéd után az orosz könyvtárban olvastam, éjjel pedig a kollégium olvasótermében, magyar irodalmat. A könyvek között úgyszólván minden más iránt elvesztettem az érdeklődésemet, beleértve a gyönyörű fővárost is. Olvastam és összehasonlításokat végeztem. Ámulatba estem a hasonlóságokon és különbözőségeken. Szavak után kutattam a szótárakban, magyarázatok után az enciklopédiákban. Egy nem sejtett világ tárult fel előttem, szépségekkel telt világ – és szerettem volna örökké benne élni!

De térjünk vissza a magyar költészethez. Kezdeti, szétszóródott érdeklődésem egyre következetesebb lett, végül elhatároztam, hogy a szerzőkkel többé nem a róluk szóló kritikákból fogok megismerkedni. Éreztem, hogy a kritika sablonjai mögött éppen a költők megteremtette művészi élmény vész el. Leginkább arra hagytakoztam, hogy ők irányítsanak egyik-másik periódus, alkotóművészet vagy név felé. Ebben az időben jelent meg a magyar költők első bolgár antológiája. Azóta látom a magyar költészetet szilaj csikónak, ahogyan bírják karcsú lábai a történelem vágójának gyorsaságát, hogy fülét hegyezve felfogja a legkisebb földrengést is, viharfelhőkkel szembezegett fejjel, és emberien meleg, kifejező, mélysötét tekintettel. Ez a csikó annyira sajátosan magyar, hogy könnyen megtréfálhat és levethet minden idegen lovast. Műfordítói erőfeszítéseim mindenekelőtt abban nyilvánultak meg, hogy úgy közeledhessem hozzá, hogy ne legyek számára idegen, és elfogadjon akárcsak egyetlen rövid vágára is nyergeletlen hátán.

A magyar költészettel való kapcsolatombontakoztatta ki bennem a honpolgárt és a társadalmi személyiséget. Nem közvetlen volt ez a hatás, mint ahogy nem az általában a költészet hatása sem. Antik zeneként érkezett hozzám Bornemisza Péter, Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Fazekas Mihály, Vörösmarty Mihály és Arany János költészete, akik a nyíltszívű küzdelem és az életbölcsület költői voltak. Kiálltak a nép és a nemzeti múlt eszméi mellett, s ez számomra nem volt idegen. Aztán következett századunk egész sor költője, akiknél elmélyült a pszichológiai ábrázolásmód; a legjobbak költészetében még élesebben kirajzolódott a társadalmi elkötelezettségű, vagy a már lázadás felé törekvő magatartás.

A magyar kritika megállapította már, hogy az uralkodó műfaj mindig a költészet volt a magyar irodalomban, s legtöbbször a magyar költők vetették fel a politikai élet által megoldatlan, vagy csak kompromisszumokkal megoldható feladatait. Ezért lehetnek az elmúlt időkről szóló legradikálisabb és legcélrátörőbb, forradalmi és a néppel mélyen kapcsolatos dokumentumok nyitottak a jövő számára a legjobb költők alkotó hagyományában.

Azt mondják, legkevésbé a költők vetnek számot azzal, mit nem szabad elképzelniük, kimondaniuk vagy kezdeményezniük; ezért a legtöbb esetben ők találták meg a helyes választ arra, hogyan és miért lehet élni, néha eljutva még a pusztulásig is, az eszményekért, amelyeket majd csak a következő nemzedékek valósítanak meg. Ebben az értelemben a magyar költészet története a magyar nép forradalmi harcainak és az életnek a története. Hasonlóan jellemezhetők más kelet-európai irodalmak, így a miénk is. Ez valami közös dolgot rejt, amelynek talán az is köszönhető, hogy a múlt század végén és századunk elején a nyugat-európai irodalmak dekadens, modern irányzatainak nem sikerül Kelet-Európa költőit elefántcsonttoronyba zárniuk, s eltávolítaniuk őket népeik gondjaitól, aggodalmaitól és harcaiktól.

A magyar költészet hűsége a néphez megnyilvánult és előtérbe került a népművészet hagyományaihoz való hűségében is. Bartók Béla zeneszerzői példája, aki nemcsak a magyar népdalokat gyűjtötte, hanem a szomszéd népek dalait is – beleolvastván valamennyit a saját feledhetetlen, világszerte ismert szerzeményeinek alapszövegébe –, a leggyakrabban emlegetett példája a jelenkori magyar irodalomnak. Ez a példa elvezet egyidejűleg a nemzetihez és a modernhez, összekötve a hagyományt az újítással. Ilyen módon a népi örökségtől ihletett alkotóművészet kielégítheti a legigényesebb mai közönséget is. Kodály Zoltán folytatta Batók törekvéseit. Nem csupán kiemelkedő zeneszerzőként, hanem tisztelt közéleti személyiségként is nagyon sokat tett a gazdag magyar népdalkincs népszerűsítéséért, az „éneklő nemzet” moz-

galom létrehozásáért, amely áldásos hatása lett a művészeti öntevékenységre, és hozzájárult a mai magyarság esztétikai neveléséhez.

Ez hatással volt rám: a költészen keresztül fedeztem fel a zenét, a zenén keresztül a népköltészetet, s ez leginkább a balladák tömör kifejezőereje által döböntött meg. A magyar népballadák, később a költői balladák – például Arany János művei – vetekszenek e műfaj legkiválóbb világirodalmi példáival. Ezt az énekesek tehetségével és a nemzet drámai történelmi sorsával lehet magyarázni. A zsánerképek, a rituális és szerelmi dalok mind a viadalok, csaták, küzdelmek előtt születnek; a hősi énekek egy időben a győzelmekkel és vitézekkel; míg a balladák mindezek után következnek, feketén, akár a keselyűk, mint a romlások és árulások számvetései, kérlelhetetlenül, mint a tékozló fiú töprengései, nem pedig mint a harci dicsőség mezeje és az emberi érdem fölötti elégedettség. A ballada bölcs és boldogtalan, mert ismeri az események tragikus végét, és nincs mivel vigasztalódnia, amíg be nem köszönt újra az életképek, a rituális és szerelmi dalok ideje, azaz amíg minden feledésbe nem merül.

Maga a kor ösztönzött hasonló töprengésekre – idősebb magyar egyetemista társaim ebbe a remek márványkollégiumba a sárból, a háború lövészárkaiból érkeztek. Kevéssel ezután onnan jöttek koreai diákok is. Az ablakon kívüli táj kontrasztként hatott történeteikhez. A platánok lombosodó koronáiban tavaszi madarak zengtek, beköszöntöttek az egyre hosszabb csendes délutánok, szinte bódultan az orgonák, majd a hársfák tavaszi illatától. A természet tökéletesnek és öröknek látszott, akár a Nap; halandóknak és rövid életűeknek csupán az emberek tűntek az általuk, hozzátartozóik vagy ismerőseik által túlélt események emlékeiben. Vitáink felforrósodtak: a múlt várta átértékelését, a jövő pedig – kontúrjait.

*

Milyen hosszúak Budapest fölött az alkonyok! Talán a budai dombok, talán az ég mélysége miatt. És persze, a sok-sok emlék miatt is. Számomra ez a város valamikor ámulat volt és meglepetés. Később összeforrtam vele, belülről is megértettem. Csupán egy dolgot nem sikerült megfejtenem: mivel hódít ma is, amikor a jó és a rossz, a kellemes és a kellemetlen, a világos és a sötét régen összeolvadtak és elhalványultak már, és szinte ők akarnak jobban látni engem, s nem én őket.

A „Búsuló juhászban”, ahol most leültem, a legvárslatosabb dolog az őszi tücskök végtelenbe nyúló ciripelése. Várják, hogy kihunyjon az alkony és elnémuljon a hegedűszó. Hogy aztán ők tölthessék be a csöndet.

És az éveket.

Király Zoltán fordítása